

Szabó Ferenc SJ

Magyarország kálváriája 1918-1919-ben

Prohászka és Bangha az ország feltámasztásáért

Rövidítve elhangzott Budapesten 2012. április 14-én a Tormay Cécile-konferencián

Az 1918-as őszi forradalomról és a Tanácsköztársaságról nemcsak Tormay Cécile „*Bujdosó könyv*” című visszaemlékezése¹ ad hű képet, hanem a magyar szellemi-erkölcsi megújulás két kiemelkedő apostola, Prohászka Ottokár püspök és Bangha Béla jezsuita naplójegyzetei és írásai is. Őket idézve előadásomban nem annyira az októberi puccsot és a kommün diktatúráját, a Lenin-fiúk garázdálkodását akarom illusztrálni, hanem rávilágítani arra, hogy milyen keresztény szellemben igyekeztek szolgálni az ország szellemi feltámasztását, erkölcsi megújulását.²

Prohászka Ottokár (1858-1927)

A székesfehérvári püspök 1919-1921 közötti közéleti szerepléséről írva Gergely Jenő tömören így jellemzi az ország helyzetét a háborús vereség után és Trianon tragédiája előtt: „A Károlyi-féle októberista demokrácia látványosan megbukott belső ellenzéke – radikális baloldali, kommunista ellenzéke és jobboldali ellenzékének fellépése, – valamint az antant által támogatott utódállamok hódító étvágya miatt. A kétségbeesett helyzetben a hatalmat puccsszerűen megragadó kommunisták Oroszországból importált ’megoldási javaslata’ annyiban fontos elemzésünk összefüggésében, hogy a magyarság, a katolikus egyház és maga Prohászka is Európában egyedülálló módon megtapasztalhatta, hogy milyen lehet a kapitalizmus alternatívája.” (PÉ I, 184-185)

Prohászka Ottokár a századforduló katolikus újjászületésének vezéregyénisége. Messze megelőzte kortársait a szociális kérdésben tanúsított érzékenységben, haladó társadalmi tanításában. Az ún. keresztényszocialista mozgalomnak is fő egyházi képviselője; Giesswein

---

¹ Tormay Cécile, *Bujdosó könyv* I-II, Cleveland, 1977. (Erre a kiadásra hivatkozom: kötet + lapszám.)

² Mindjárt jelzem főbb forrásaimat: Szabó Ferenc: *Prohászka Ottokár élete és műve*. Bp. 2007. – Prohászka Ottokár: *Naplójegyzetek*, 2-3. köt. (Székesfehérvár 1997). – *Prohászka ébresztése* I-II, Bp. 1996-1998. (Szerk. Szabó Ferenc). – Molnár Antal – Szabó Ferenc SJ: *Bangha Béla SJ emlékezete*, Bp. 2010. – Bangha Béla: *Harc a keresztény Magyarorszáért*. ÖM XXVII, Bp. 1942. (Sajtó alá rendezte: Dr. Bíró Bertalan). – Gergely Jenő: *A katolikus Egyház története Magyarországon 1919-1945*. Bp. 1997. – Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris, Bp. 2001.

Sándor és mások is, például a két háború között működő jezsuiták, Kerkai Jenő és Varga László is ebbe a proházka vonalba illeszkednek.

Hétéves római tanulmányait befejezve Proházka Ottokár Esztergomból figyeli a nyugati szellemirányzatokat. XIII. Leó szociális eszméit hirdeti a 90-es évek elejétől: kivonatos fordításban kiadja a *Rerum novarumot*, és Leó pápa beszédeit és leveleit is magyarra fordítja. Három és fél évtizeden át azokat a szociális eszméket terjeszti, és igyekszik gyakorlatba is átvinni, amelyeket a pápák kifejtettek a *Rerum novarumtól* a *Centesimus annusig*.

A XIX. század végén, két évtizeddel Lenin fellépése előtt, már forradalmi szociális reformokat hirdet, leleplezve egyszerre a szociáldemokráciát (a marxi történelmi materializmust) és a liberalizmust. Egy Esztergomban kiadott kis füzetben (amely aztán megjelent a Néppárti Naptárban), *Kinek higgyen a munkás?* címmel, kiáltványnak is beillő stílusban hirdeti, hogy „mozog a föld”. „Korunk nagy betegsége az, hogy terjed a szegénység; ez pedig nagyobb izgató minden emberfiánál...” Az önzés „féktelen, mint a tengeri vihar, s a pénzt, akciókat, értékpapírokat s a munka jövedelmét magas hegyhullámmá söpri össze, s néhány Rotschild-félének” az ölébe dönti; a vége az, hogy a munka folyik, millió és millió ember dolgozik, de a pénz javarészben nem a munkásoké, hanem másoké.” (ÖM 22, 29)

„Hol az igazi gyógyszer?- kérdezi a fiatal esztergomi tanár. Válasza: „Megmondom egy szóval: a *keresztényszocializmusban*.” Proházka megmagyarázza, mit jelent a szocializmus és a „keresztény” jelző: „Azért kell szocializmus, vagyis társas szövetkezés, mert az egyes ember meg nem állhat, s elfújja őt a gazdasági verseny; de azért is, mert az embert társadalomba teremtette az Isten, hogy ne legyen porszem, hanem hatalmas épület, hogy ne legyen széltől söpört, földönfutó levél, hanem törzsökös tölgyfa. Az emberiség egy nagy test; az emberi társadalom nagy szervezet, következőleg a gazdasági téren is szervezettnek, összefüggő testületnek kell lenni; s ezt a célt a szövetkezés által érjük el.” És mit jelent a „keresztény”? „Jelenti a keresztény igazságokat: a vallást, az erkölcsöt; név szerint a szeretetet, mértékletességet, igazságosságot, türelmet és türelmességet, melynek egyetértést, szövetkezést teremteni nem lehet.” (22,41) Proházka tehát elsősorban a szövetkezést sürgeti, valamint a munkást védő, emelő, művelő törvényhozást. „Éljen a keresztényszociális reform!” – fejezi be kiáltványát.

Mint esztergomi tanár nemcsak a különböző európai eszmeáramlatokat tanulmányozza és bírálja a keresztény világnézet szempontjából, – például Nietzschét a Magyar Sionban megjelent cikksorozatában (amelyből a *Diadalmas világnézet* c. könyve született) –, hanem meglepő éleslátással elemzi Marx Tőkését, értékelméletét, határozottan elveti a történelmi

materializmust. 1907-ben jelenik meg *Modern katolicizmus* c. kis könyve, amelyben összefoglalja az egyház és a társadalom reformjára vonatkozó nézeteit. Modern nézeteivel jó félszázaddal megelőzte a II. vatikáni zsinatot. Az kis könyve 1911-ben római indexre került. Prohászka-monográfiámban megmutattam, hogy Prohászka modern volt, de nem volt modernista olyan értelemben, ahogyan az irányzatot X. Pius *Pascendi* kezdetű enciklikája meghatározta és elítélte.

Az 1905-től székesfehérvári püspök iszonyattal élte át az első világháború borzalmait, de azért nem lett pesszimista. Cselekszik: pénzt gyűjt egy hadiárvaházra; a háború után Ósiben és Tésen, püspöki birtokain megkezdi az örökbérletek kialakítását a háborúból hazatérteknek, mivel beterveztett földbirtokreform-tervét nem fogadják el.

Prohászka püspök 1918-ban érdeklődéssel kezdte figyelni Károlyi Mihályék mozgolódását, remélni kezdett a reformokban. De csakhamar látta, hogy a helyzet elfajul: az „áruló” Károlyi Mihály a bolsevisták útját egyengeti.

Prohászka az „ellenállókhoz” csatlakozik. Tormay Cécile 1919. febr. 13-ban ezt jegyzete fel:³ „Közgyűlés volt /Fehérvárott/ a vármegyeházán és Károlyi Mihály testvéröccsének, gróf Károlyi Józsefnek indítványára, a közgyűlés egyhangúlag bizalmatlanságot szavazott a népkormánynak. A gyűlésen megjelent Prohászka Ottokár, Székesfehérvár megyéspüspöke, az ország keresztény lelkiismeretének egyik lángszavú kifejezője, ott voltak a nagybirtokosság képviselőitében a Batthyányiak, Széchenyiek és a többiek, a középbirtok urai, a papság, a vármegye tisztviselőikara és egységesen tüntettek valamennyien Károlyi József javaslata mellett, követelve a királyság azonnali visszaállítását, a régi parlament összehívását.. Március 21-én kikiáltják a proletárdiktatúrát. Károlyi Mihály kiáltványában lemond és átadja a hatalmat Magyarország népei proletáriátusának, a zsidó népbiztosoknak.”⁴

Eljött tehát a kommunista puccs, Kun Béla és Szamuely bandáinak rémuralma. Prohászka püspök fehérvári palotáját megszállja a csöcselék, ő maga egy kanonokházban

---

³ *Bujdosó könyv* I, 262.

⁴ Uo. II, 45-47. – Gróf Károlyi Mihály közismerten A Tanácsköztársaság szálláscsinálója lett. Érdekes adalék jellemzéséhez S. Freud megjegyzése: „Sohasem voltam az ancien régime feltétlen híve, de kérdéses számomra, hogy a politikai bölcsesség jelének tekinthető-e /ti. a magyarok bölcsnek tekinthetők-e/, hogy a sok gróf közül a legokosabbikat/Tisza Istvánt/ meggyilkolják, a legbutábbat /Károlyi Mihályt/ pedig megteszik miniszterelnöknek.” 1918. november 18-i levél Ferenczi Sándorhoz; idézi Erős Ferenc: *Freud, Ferenczi és a monarchia világa.* (<http://www.c3.hu/scripta/lettre62/eros.htm>)

húzza meg magát. Idézhetnék részleteket naplójegyzeteiből, amelyekben részletezi a Lenin-fiúk garázdálkodását.⁵

Főleg a *zsidó szellemet* („értem az orosz zsidó szellemet”) bírálja élesen: a zsidó keresztény-ellenességet (antikrisztianizmust) és nemzet-ellenességet (antinacionalizmust).⁶ Részletesen jellemzi a zsidó szellemet:⁷ idegen a kereszténységben; hatalmi vágy a pénzre; a hagyományos erkölcsöt tagadó, letörő; a gazdasági életben kizsákmányoló, uzsorás; lelkiismeretük beteg, perverz...” Zsidóvá lett a keresztény intelligencia, átvette a zsidó kételyt, idegenkedést, érzéketlenséget, apátiát, fölvilágosodást s ez által ellentétbe s tagadásába lépett mindannak, ami a keresztény népeknek nagy és szent volt!”

Látjuk, hogy itt nem faji antiszemitizmusról, hanem „erkölcsi anti-judaizmusról” van szó. Gegely Jenő „Prohászka és a Tanácsköztársaság” c. tanulmányában kitér a zsidókérdésre is. Miután idézte a fenti naplójegyzeteket, hozzáfűzi: „Igencsak nagy elkeseredés és elfogultság mondatta ezeket a sommás kitételeket Prohászkaival. Igaztalan vádak ezek általában az értelmiséggel, a középosztállyal szemben is.”⁸

Most itt nem vitatom meg e kérdést, hanem inkább Prohászka püspöknek arra a csodálatos tettvágyára utalok, amely a kommün káoszában is feszítette, és gyötörte, mivel a körülmények miatt tehetetlenségre volt ítélve: „legnagyobb kínom így vesztegelni és nézni az általános züllést” (1919. júl. 19).

Az 1919-es fölfordulás, a vörös terror idején „*az idők jelei*”-re figyelve az egyház reformjáról eszmélődik, amelyről már említett, indexre tett, 1907-es *Modern katolicizmus* c. könyvében írt. Figyelemre méltó *1919. július 7-i* hosszú naplójegyzete, ahol az egyház jövőjének körvonalait kutatja: „Hát mi a lényeg az egyházban? Az, ami a kereszténységben az égből jött s mint isteni erő lépett a világba; szellem és lélek és élet volt, s történelmi csak akkor kezdett lenni, mikor emberi viszonyok közé lépve elhelyezkedett.” Utalva a haladó és maradi irányzatok ütközésére kiemeli: a haladók – és magát ezek közé sorolja – „nem kisebb szeretetből az egyház iránt, de talán nagyobb megértésével az új idők igényeinek, az új formákat sürgetik. Ez utóbbiak szeretetének bátornak is kell lennie, mely nemcsak küzdeni

---

⁵ Megjegyzem, hogy a zsidó származású, polgári radikális Jászi Oszkár, aki Károlyi híve volt, majd a kommünt megutálva külföldre menekült, Naplójában éles kritikát gyakorol a zsidóság 1919-es részvételével kapcsolatban. Részletesen lásd Gyurgyák, *A zsidókérdés Magyarországon*, 482-487.

⁶ *Naplójegyzetek* II, 205-206, 1919. máj. 26.

⁷ Uo.210-211: 1919. jún. 19.

⁸ *Prohászka ébresztése*, II, 145. – Prohászka 'anti-judaizmusát' megvitattam Prohászka-monográfiám VIII. fejezetében.

kész a konzervatív elemek nehézkességével, de a rossz értelemben vett modernizmus vádját is tudja nagylelkűen elviselni, s a gyanúsítást szívére nem veszi.”

Az első keresztények szeretetközösségére utal, akiket Isten pünkösdi Lelke ihletett, és egy volt szívük-lelkük. Levonja a gyakorlati következtetéseket az egyházi reformokhoz: színvonalas papnevelés és megújult szellem: ne a hatalmi érdek, hanem a szolgálat szelleme vezesse a papokat, legyenek demokratikus érzelműek, a nép nyelvének használata a liturgiában, a világiak mozgósítása az egyház küldetésében, együttműködés az állammal.

A kommunizmus bukása után c. körlevelében (1919. aug. 17. ÖM), 26kk) elítéli ugyan a vörösök garázdálkodását, de nem feledkezik meg arról, ami pozitívum a szociális törekvésekben.. A püspök a következőkre inti híveit: – 1) Biztosítsuk munkástestvéreinket, hogy mikor a bolsevizmus tatárjárása ellen küzdünk, egyáltalán nem gondolunk a munkásosztály elnyomására, éppen ellenkezőleg: a magyarság jövőjét a munkásrétegekben látjuk. 2) Kötelességünk enyhíteni a szenvedélyeket, a gyűlölséget és testvérharcot. „Mizsiványokat s haramiákat nem utánozhatunk!” 3) Törődjünk a néppel, karoljuk fel érdekeit.

4) Iskoláink védelme: a keresztény vallás erkölcsi alap biztosítása a nevelésben, oktatásban.

Ezután Prohászka fogalmazta a püspöki kar közös körleveleit. (Gergely Jenő) Vázolja a lelki-erkölcsi megújulás programját, miközben értékeli a történeteket. Nem az Úristen bocsátotta ránk a vörös diktatúra csapását, „hanem a vakbuzgóság, a lelkiismeretlenség, s a kegyetlenség átka szakadt ránk, s több igazság, egyenlőség és szabadság örve alatt minden igazságból, szeretetből s érzésből kivetkőzött emberek gyilkoltak s fosztogattak itt köztünk. Íme az Isten az embert bűneiért éppen bűnei által bünteti.” Mindnyájunknak megtérésre van szükségünk: jobb emberekre, szólamok által meg nem tévesztett népre,- hithű intelligenciára; – a gazdasági érdekeket hitetlenséggel s Krisztus-tagadással össze nem keverő munkásságra, – kereszténységre, mely hittel s Isten kegyelmével a szociális haladás igényeit párosítja, hogy ez a vérözön többé meg nem ismétlődjék...”

Gergely Jenő, aki a püspökkari körlevelet ismertette, megjegyzi (PÉ I, 192): „Prohászka itt már túllépett azon, hogy a felszíni jelenséget, az 'orosz-zsidó' importot hangsúlyozza, hanem reálisan mutat rá a bekövetkezett események társadalmi összefüggéseire és okaira. Végző soron pedig a katolikus szociális tanítás álláspontját erősíti meg: ezek az események a társadalom elkereszténytelenedésének, az Istentől és a természeti törvényektől való elfordulásra vezethetők vissza.”

Prohászka itt már átlép a történelemteológia és a keresztény lelkiség szintjére A körlevél ezután a jelen és a jövő feladataira irányítja a figyelmet. Gyakorlati kereszténységet sürget:

hitet és hitből fakadó erkölcsöt, vallásos nevelést az iskolákban, keresztény elvek érvényesítését a közéletben („fogadjuk meg, hogy csak olyan képviselőjelöltekre adjuk szavazatunkat, kik a keresztény hit alapján állnak”), társadalmi igazságosságot.

A püspök 1920-ban röpiratszerűen fogalmazza meg a „Keresztény nemzeti feltámadás” c. húsvéti cikkében (*Nemzeti Újság*, 1920. ápr. 4. = ÖM 22, 238-241) a „nemzeti feltámadást” célzó, sokat bírált „keresztény kurzus” helyes értelmét. „Mi hiszünk a keresztény nemzeti feltámadásban, mi hirdetjük a keresztény kurzust, fennen magasztaljuk az erkölcsi ébredést, a társadalom szanálását, az életenergiák feltámadását; de mikor ezt tesszük, szemeink előtt lebeg a nagy szimbolikus igazság is, hogy annak, ami rothadt, ami korrump, ami csak színre keresztény, de tényleg pogány és alávaló, annak a magyar feltámadásban része nem lehet; s ha e folyamatban, amit keresztény kurzusnak hívunk, ez idő szerint még sok mindenféle szenny és piszok kavarg, hát annak mind az áramban le kell csapódnia, mert nekünk halálos ellentétben kell állnunk mindazzal, s mindazokkal, kik az erkölcsi métellyel bármiképpen is kapcsolatban állnak. A keresztény kurzus nem lehet szóáradat, mely erkölcsöt s megújítást s szeretet hirdet, de azt tényleg sem nem éli, sem nem gyakorolja.”

Prohászka püspök 1920-ban képviselőiséget vállal, hogy a nemzetgyűlésben elősegítse a rég kívánatos szociális-gazdasági reformokat. De csalódást okoz neki az úgynevezett „keresztény kurzus”, amely csak program volt a kereszténységről, de képviselői nem voltak keresztények. (Vö. *Napló* 1920. jún. 30.)

Prohászka visszavonul a napi politikától, apostoli munkának szenteli hátralevő éveit. Bár szociális elveit mindvégig hirdeti, egyre inkább a belső világ, a misztika felé fordul. Naplójegyzetei ritkulnak, mert azokat a misztikus jegyzeteit írja, amelyekből majd az Eucharisziáról szóló, be nem fejezett *Élet kenyere* születik. Ebben a középkori misztika *Amor sanctusa* zeng tovább.

Bangha Béla S.J. (1880-1940)

„Munkásságának méreteit, a katolikus megújításban betöltött szerepét tekintve minden kétség nélkül Prohászka Ottokár után közvetlenül említendő.” (Gergely, 238) Jelentőségét Szekfű Gyula így fogalmazta meg: „a Trianon utáni keresztény Budapest gondolkodásának legenergikusabb kialakítója volt.”

Bangha Béla jezsuita mint tíz éves pap élte meg a kommunizmus kitörését. A szabadkőműves és szociáldemokrata zsidóságot támadó publicisztikai tevékenysége (*Magyar Kultúra*) miatt 1918 őszétől rövid ideig a jezsuita rend nagykapornaki birtokára húzódott

vissza, majd kommün alatt Győrbe és onnan Pozsonyba menekült. Idézek Tormay Cécile könyvéből⁹ Bangha jellemzésére. 1919. febr. 9-én jegyezte fel: „Egy hazafias szerzetes, Bangha Béla jezsuita atya ellen is új életre kapott ekkor a destrukció gyűlölete, mely őt már az októberi forradalom idején halálra ítélte. Mindig emlékezni fogok első találkozásunkra. Nem régen történt, egy fontos küldetésben mentem hozzá. Lucskos, sűrű januári nap volt. Esteledett és Bangha az Apostol-nyomda épületében, fenn, harmademeleti kis szobájában fogadott. Az alacsony mennyezet alatt, hosszú, fekete reverendájában feltűnően magasnak és soványnak látszott. Ezüsttel kevert fehér haja alatt okos és erős volt a homloka, rövidre szabott aszkéta arcából tiszta, éles szeme fürkészően nézett rám. Az országrombolók táborában kevés embert gyűlöltek jobban, mint őt: a keresztény magyar sajtó megteremtésén nála céltudatosabban és szívósabban nem dolgozott senki sem. A sajtó, amely valamikor Magyarországon Kossuth Lajos és Deák Ferenc nemes szellemének hordozója volt, az utolsó harminc év alatt jóformán teljesen az idegen faj destruktív kezébe került. Bangha látta ennek a faji monopóliumnak rettentő veszélyeit. Vagy egy évtized előtt felhívta rá a dúsgazdag magyar főpapság és főnemesség figyelmét és javasolta, hogy vagyontok tíz százalékát adozzák fel a keresztény magyar sajtó megteremtésére. Ha akkor meghallgatták volna őt, Károlyi tábora a sajtó útján félrevezetett tömegeket sohasem tudta volna az ország érdekei és a nemzeti eszme ellen forradalmasítani. (...) Azt mondják, Bangha tegnap óta eltűnt. Folyik a hajsza a papság és az értelmiség ellen. A szociáldemokrácia lázas gyűlölettel bomlasztja mindazt, amit a magyar nemzedékek építettek.”

Bangha Pozsonyban a jezsuita rendházban vészelte át a Tanácsköztársaság hónapjait. 1919. aug. 22-én visszatért Budapestre, és megkezdte Magyarország erkölcsi újjáépítését.

Dr. Bíró Bertalan, Bangha Béla *Összegyűjtött Műveinek* sajtó alá rendezője, a XVII. kötet (*Harc a keresztény Magyarorszáért*) Bevezetőjében írja a kötetben összegyűjtött politikai cikkekről: „Nem készült naplónak, mégis az lett. Olyan napló, melyhez fogható csak Tormay Cécile 'Bujdosó könyve'. Ez is csak megközelítőleg, mert míg a Bujdosó könyv ennek a keserves nagybőjtnek csak alig egy esztendejét kíséri figyelemmel, addig P. Banghának e kötete hazánk leggyászosabb tíz esztendejének naplóját nyújtja, sőt még azon is túlível, egészen 1940-ig, eseményekben nem kevésbé vemhes történelmi időkig.”

Mielőtt vázelnám Bangha eszméit Magyarország keresztény újjáépítéséről, idézek néhány jellemzést a sötét időszakról. „Temetőbe vittük 1919-et, a legnagyobb halottat a gyorsan lepergő évek között. Mint egy lidércnyomástól, szabadul fel a lelkünk tőle. Örülünk,

---

⁹ *Bujdosó könyv* I, 267-268.

hogy vége van. Szomorú esztendő volt: 365 napja a legszörnyűbb válságoknak ; borzalmak és veszteségek, világrengetés és világkáosz szörnyű éve, aminőt a magyar nem sírt át Batu kán országperzselő látogatása óta.” A gyakorlati következtetés: „*Magyarok! fogjunk össze! (...) Több egységet magyarok és több kereszténységet!*” (289-291) – „Ma két éve dőlt meg Magyarországon a terrorlegények rohamkéseire épült szocialista-kommunista rémuralom, a halálautókból, Batthyány-pincéből, főrendiházi kínzókamrákból fakadó szociális jólét, a vörös sakálok és gettó-vérebek pokolnál sötétebb zsarnoksága. Ma két év szaladt Kun és Kunfi Bécsbe, Szamuely az Isten ítélőszéke elé, a vörös patkánysereg vissza a fedezékekbe, a megint hirtelen kettesre festett szociális ’pártba’, a jogrend és ’felekezeti’ béke s a budapesti sajtó mindent elfödő oltalma alá...” (385)

Egy kis ízelítő Bangha jellemzéséből, az 1919-es „vörös örületet” követő helyzetről. Az *Új Nemzedék* 1922. jún. 1-i számának vezércikkében („Kun Béla ismét útban...”) ¹⁰ vázolja a Trianon utáni ország siralmas helyzetét, a bukott rémuralom visszatérő tanítványai és a kormánypárt „örült tehetetlensége” miatt „halálosan beteg” állami életet. Előbb visszatekint 1919-re: „A szociáldemokrata uralom ötödfél hónapjának természetes és elkerülhetetlen következménye gyanánt jött aztán a zsidó népbiztosuralom; Szamuely akasztófái, Korvin-Klein szadista emberkínzásai, Cserni József és Kohn-Kerekes véstörvényszékei, agyonlövésések, túszedés, Batthyány-pince, dunapataji, kalocsai, kapuvári, szolnoki vérfürdők...” Bangha szerint „az állítólagos „keresztény” irányzat a Trockik és Kun Bélák elvi osztályosainak készítette elő az újabb diadalut.” A hihetetlen süllyedésnek három okát jelöli meg: 1) „A nemzetközi és főleg magyarországi zsidóság hazafiatlan viselkedés az utóbbi három év folyamán.” 2) „A mi egyszerű munkásnépünk hihetetlen szellemi önállótlanága és műveletlensége. Mindent felejt és mindent elhisz. Akinek olyan újságot lehet beadni, mint a Népszava...” 3) „A harmadik bűnös kétségtelenül az az álkeresztény kormánypárt, amely a kereszténység nevét csak lejáratni tudta. (...), amely nem nyújtott kenyeret az éhezőknek, ruhát a rongyosoknak, lakást a hajléktalanoknak s öt-órai teákkal akarta megoldani a század legszörnyűbb problémáját, a munkáskérdést.”

Az álkeresztény politikusoknak szóló dörgedelmek Máté evangéliumának 25. fejezetét idézik: az Utolsó ítéleten az ítélő Emberfia számon kéri, hogy mit tettünk egynek a legkisebbek közül, akikkel azonosította magát: „Jöjjetek, Atyám áldottai!... Éheztem, és ennem adtatok...” – „Távozzatok tőlem átkozottak az örök tűzre!... Éheztem, és nem adtatok ennem...” (Mt 25, 31-46)

---

¹⁰ ÖM XXVII, 403-405.

1919 őszén Bangha is, Prohászka-hoz hasonlóan nem a fehérterror megtorlását tartotta megoldásnak, – a keresztények nem utánozhatják a Lenin-fiúkat! – hanem *világnézeti harcot* folytatott a liberalizmus és a szociáldemokrácia ellen. Mindkét irányzatban észrevette azt, ami jó, és azután megvilágította a rosszat, a materializmust, Isten- és vallásellenességet gyakorlatukban, és politikájukban a társadalmi igazságtalanságokat. „A jövő egyes egyedül csak a keresztényszocializmusé lehet”, – hirdeti, majd megjelöli XIII. Leó irányelveit. (255) Pozitív keresztény-nemzeti megújulási programot hirdetett, és menthetetlenül kipellengérezte a zsidóság túlkapásait. Bár nem faji alapon beszélt keresztény megújulásról.

1920-ban jelent meg nagy távlatú tanulmánya: „*Magyarország újjáépítése és a kereszténység*”, amelynek programját azután különféle lapok cikkeiben aprópénzre váltja. Gergely Jenő írja Bangha Béla jellemzésében: „Általában úgy vélték a kortársak, hogy a keresztény nemzeti megújulás kalauza volt ez a könyv, amelyben a jezsuita atya átfogó, rendszeres eszmei, ideológiai és politikai irányt mutatott a gyakorlati cselekvés számára is. A magyar polgári kori fejlődés értelmezésében számos ponton találkozott Szekfű Gyula 'Három nemzedék'-ének mondanivalójával. Ő is egy antiliberalis újkonzervatív platformról gyakorolta kapitalizmuskritikáját, és fogalmazta meg a keresztény nemzeti programot. S mivel ez a kapitalizmus-kritika náluk objektív okokból óhatatlanul egybefonódott a zsidó nagytőke bírálatával, maga a program is antiszemita felhangokat kapott, bár le kell szögeznünk, hogy ez nem faji argumentációkkal, hanem történeti és valláserkölcsi érvekkel fogalmazódott meg.”¹¹

Kiegészítésképpen hozzáfűzném: Banghánál (és Prohászkanál) döntő volt a *valláserkölcsi* szempont: ez nemcsak a kapitalizmus-kritikában érvényesült, hanem a vallás- és keresztényellenes (liberalis, szabadkőműves) sajtó és közélet bírálatában is, és így e területeken is elkerülhetetlen volt a Gergely által említett „antiszemita felhang”.¹²

---

¹¹ Gergely i.m. 241-242.

¹² Lásd Gyurgyák János monográfiáját: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris, Bp. 2001. – „A két háború közötti időszak uralkodó ideológiáinak szerves részét képezte a magyarországi zsidóság árulásának tétele, tehát az a nézet, miszerint a világháborút követő zűrzavart kihasználva a zsidóság – a gazdasági hatalom mellé – a *politikai hatalmat* is megszerezte magának, továbbá, hogy ez a zsidó hatalomátvitel tragikus következményekkel járt az ország sorsára, különösen területi integritására nézve. (A jegyzetben utalás Tormay Cecil *Bujdosó* könyvére.) (...) Az őszirózsás forradalomban *valóban jelentős volt* a magyarországi zsidóság részvétele, bár nem tartható az a nézet, hogy a magyarországi forradalom kizárólag a 'zsidók műve' volna. Az 1918. október végén megalakult Nemzeti Tanács ún. Intéző Bizottságának 20 tagja közül 11 volt zsidó vagy (...) zsidó származású politikus.” Következik a nevek felsorolása. (Gyurgyák, 98) – *A kommun alatt*: „Amíg a Károlyi- és a Berinkey-kormányban a zsidó származású politikusok jelentős, de nem kizárólagos szerepet játszottak, addig a

Anélkül, hogy részletesen kitérnék Bangha „antijudaizmusára”, a jegyzetben idézek pár szakaszt Gyurgyák János monográfiájából, aki aránylag tárgyilagos képet ad a vitatott kérdésről. Gyurgyák külön fejezetet szentel Prohászka és Bangha nézeteinek.¹³

„Bangha írásai törvényszerűen keltették fel a magyarországi antiszemitizmus történetét vizsgáló kutatók érdeklődését. Bár a páter antiszemitizmusa körül nem lángolt fel olyan éles vita, mint az Prohászka esetében történt, Bangha elvi vagy erkölcsi antiszemitizmusának interpretációjában mégis markánsan különböző álláspontok körvonalazódtak.”¹⁴

Miként Prohászka Ottokár, Bangha Béla is leleplezte tehát az ún. „keresztény kurzus” kereszténytelenségét. Nagy apostoli terve volt „a társadalom visszavezetése Krisztushoz”. E víziója kikristályosodott élete utolsó nagy művében, a *Világhódító kereszténység*-ben: ebben összegezte módszerét, stratégiáját, – egyaránt leszámolt a bolsevik és a náci újpogánysággal.¹⁵ A megújulási tervben fontos szerepet szánt a keresztény világnézet terjesztésének, a sajtónak, a kultúrának (irodalmi élet) és kulturális intézményeknek, a családnak és a nevelésnek, a közéletben való keresztény jelenlétnek és a szociális munkának. Sürgette a hivatások ébresztését, a világiak apostolságát, a keresztények egységét¹⁶ (Keresztény Unió!), a megkeresztelkedettek közös tanúságtételét.

Számomra világosnak tűnik, hogy Bangha Béla sok meglátása az egyházi reformra vonatkozóan – miként Prohászka Ottokáré – megelőzte a II. Vatikáni zsinat *aggiornamentóját*, korszerűsödési programját. Mindkét apostol a XX. század prófétája volt.

---

szociáldemokraták és a kommunisták megegyezése s – tegyük hozzá – Károlyi és körének tehetetlensége folytán létrejött ún. proletárdiktatúrában s annak vezető testületében, a Forradalmi Kormányzótanácsban már a zsidó származásúak játszották egyértelműen a *meghatározó* szerepet.” – Következik a nevek felsorolása. A jegyzetben pedig a következő statisztika Váry Alberttől: a diktatúra 45 népbiztosa közül 27 izraelita, 4 kikeresztelkedett izraelita, 9 római katolikus, 2 református, 1 unitárius, 1 görög katolikus és 1 görögkeleti ortodox volt (Gyurgyák, 102.) – Zsidó szerzők neveinek felsorolása: Gyurgyák, 178-179. – Gyurgyák külön fejezetet szentel Prohászka és Bangha nézeteinek: „Magyar keresztényszocialisták és zsidókérdés: Prohászka és Bangha.” (295-301).

¹³ „Magyar keresztényszocialisták és zsidókérdés: Prohászka és Bangha.” I.m. 295-301.

¹⁴ Molnár Antal in Molnár – Szabó : *Bangha Béla SJ emlékezete*, 19. A következő oldalakon Molnár ismerteti Orvos Levente, Szegedy-Maszák Mihály és Hatos Pál álláspontját.

¹⁵ Vö. Gegely, 243.

¹⁶ Bíró Bertalan Bangha B. *Össze gyűjtött műveinek XXIX.* kötetében „Keresztény unió” cím alatt gyűjtötte össze a páter kevésbé ismert írásait a keresztények egyesülésének témájáról. Bangha „ökumenizmusáról” lásd tanulmányomat in Molnár – Szabó , 45-50.